

DOI Number: 10.30520/tjsosci.687559

**NAHÇIVAN FOLKLOR METİNLERİNDE TÜRK KÖKENLİ ANTROPONİMLER
(ŞAHIS ADLARI)**

*TURKIC ORIGIN ANTROPONIMS (PERSONAL NAMES) USED IN NAKHCHIVAN
FOLKLORE TEXTS*

Çinara RZAYEVA¹

ÖZET

Bu çalışmada, Nahçıvan folklor metinlerinde kullanılan Türk kökenli antroponimlerin (şahıs isimlerinin) bir kısmı incelenmiştir. Folklor metinlerinden seçilen bu tür şahıs adlarının her birinin önünde, sözlükteki anlamı verilmiştir. Bu şahıs adlarından Emrah, Cengiz, Güllü, Beyim ve diğerleri örnek olarak gösterilmiştir. Yapılan araştırmalara göre tahlili yapılan isimlerin tamamına yakınının günümüz Türkçesinde işlenme sıklığının yüksek olduğu görülmüştür. Çalışmada Türk edebiyatından örnekler verilerek bu görüş doğrulanmaya çalışılmıştır. Çalışma sonucunda, Türk halkının her zaman kendi soyuna ve Türkçülüğe değer verdiği, bu tür kelimeleri sık sık kullandığı ve koruduğu anlaşılmıştır. Folklor metinlerinde kullanılan Türk kökenli antroponimler, dilde kaç tane antroponim olursa olsun, Türk kökenli antroponimlerin farklı olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, Türk, folklor, antroponim (şahıs adları)

ABSTRACT

Some of the anthroponyms of Turkish origin, used in folklore texts of Nakhchivan, were selected and involved into the investigation. In the article in front of each of these anthroponyms selected from folklore texts, was given the meaning shown in the dictionary. Of these anthroponyms we may show as sample - Emrah, Chingiz, Gullu, Bayim and others. Based on the analysis, we can say that the anthroponyms named above are of the high frequency of usage in Turkish language today. In the article we have also confirmed our view by giving examples from Turkish literature. At the end of the article it became clear that our people have always paid tribute to their own surname and Turkish identity, and have often used and protected such words. Anthroponyms of Turkish origin, used in folklore texts, had proved once more that no matter how many anthroponyms are there in the language, the anthroponyms of Turkish origin are different.

Keywords: Nakhchivan, Turkish, folklore, anthroponyms

¹ Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Nahçıvan Bölümü, Nahçıvan/Azerbaycan.
cinarerzayeva@yahoo.com.tr

Dildeki tüm isimlerin onomolojide öğretildiği bilinmektedir. Onomastik birimler “İnsanın maddi ve manevi hayatını her taraflı iyice gösteriyor” (10). Bu ürün hemen hemen tüm folklor metinlerinde kullanılmıştır. Antroponim yunan kökenli söz olup, şahıs isimlerini bildiren ve onu araştıran bir alandır. “Her zaman ve tüm medeniyetlerde insanların kişisel isimleri vardı. Kişisel ad, ayrıca götürülmüş insanla ünsiyete girmek ve onun hakkında başkaları ile konuşabilmek için onu ferdi kaydada göstermeğe, nişan vermeye hizmet eden hususi kelmedir” (10). Her bir kişinin özüne mahsus ismi vardır.

Folklor örneklerinde de şahıs adlarına sık sık rast geliyoruz. Sözlü halk edebiyatında kullanılan antroponimler çeşitli olması ile dikkat çekiyor. Bu çeşitlilik Türk, Rus-Avrupa, Arap ve Fars kökenli antroponimlerin kullanılması ile kendini gösteriyor. Buradaki temel amaç, Türk kökenli antroponimlerin seçimi ve analizidir. Türk (Azerbaycan) dili dünya dilleri arasında özellikleriyle seçildiği gibi, Türk kökenli antroponimler de alınma antroponimlerden kullanma yer ve sıklığına göre farklıdır. Çünkü Türk dilli dünya dilleri içinde özel yere sahiptir.

Bu noktada, ulu önder Haydar Aliyev’in Azerbaycan diline verdiği önemi hatırlamak uygun düşer. “Her bir halkın milliliyini, manevi deyerlerini yaşatan, geliştiren onun dilidir”. “Ana dili, bağımsız Azerbaycanın, Azerbaycan halkının en büyük milli servetidir” (12). Türkiye’nin büyük önderi Atatürk’ün ifade ettiği gibi: “milli duygu ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması, milli duygusunun gelişmesinde başlıca etkendir. Türk milletinin dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk, dilini çok sever ve onu yüceltmek için çalışır” (11). “Türk (Azerbaycan) dili en akıcı dillerden biridir ve kelime bilgisi özellikle fiiller açısından çok zengindir...bazen Türkçede bir fiille öyle bir fikir ve anlayış bildirmek oluyor ki, Fars dilinde ve başka dillerde onu ifade etmek için bir cümle ve ya bir kaç cümle talep ediliyor” (8, 376). Türk (Azerbaycan) dili hakkında söylenen bu kapsamlı fikirlere esaslanarak diyebiliriz ki, Türk (Azerbaycan) dili dünya dilleri içersinde özel konumu olan ve zengin sözcük, dilbilgisel özelliklere sahip dillerden biridir.

Bu zengin dil kendini sözlü edebiyatta da geniş şekilde gösteriyor. Nahçıvan sözlü edebiyatında yer alan “Emrah” destanı Türk kökenli antroponimlerle zengindir. Burada kullanılan birkaç antroponim tahlil edilmiştir.

Emrah antroponimi Türk kökenli ad olup manası Azerbaycan dilinin izahlı lügetinde “sevmek, vurulmak, lost olmak, aşık olmak anlamını veren “amra”, “amrak”, “amrah”, “amramak”, “amrahmak” gibi kadim Türk sözlerinden bazı deyişikliye uğramış isimdir. Sevimli, saygılı; dost; seven aşık” (2, 368) anlamında verilmiştir.

Gedirsen get, koca, kalma yolundan;
Men Emrahı senden yahşı saklaram.
Geceler koynumda, gündüz bağımnda,
Men Emrahı senden yahşı saklaram. (5, 468)

Bu örnekte gösterilen Emrah adı Türkiye Türkçesinde işlek antroponimlerdenidir. “Emrah isminin kökeni: Türkçe” (14). Türk halk edebiyatında “Erçisli Emrah ile Selvi Han hikayesi”nde hem hekayenin adında hem de içinde Emrah adına rast geliyoruz. Bu hikayeden aldığımız örnek:

“Nazlı da Kara Vezr’in bir hainlik yapacağını anlar ve onun elçisinin ardından Emrah’ın babası Aşık Ahmet’i de İsfahan’a gönderir” (15).

Aynı destanda karşımıza çıkan başka antroponim is şöyledir:

Neçe padşahlar geldi sahib–ceng,
Cemşidi–cem, Nuşirevanü Huşeng,
Dakyanus, Hülaku, Çingiz, Teymurleng,
Onlardan bircesi bu zaman hanı? (5, 454)

Bu örnekte gösterilen Çingiz adı Türk kökenli olup manası “deniz, genişlik” (1,117) anlamındadır. Çingiz Türkiye Türkçesinde sık kullanılan antroponimlerdenidir. Mesela:

“Beş sene önce Cengiz Han'ın barış antlaşması için yolladığı yüz elçi birden katledilince işler sarpa sardı” (3, 236).

Gösterilen örnekte Teymurleng antroponimi de dikkat çekiyor. Kökeni Türk olan bu antroponimin manası “Azerbaycan şahıs adlarının izahlı sözlüğü” kitabında bu anlamda açıklanıyor. “demir, muhkem, sağlam, yenilmez” (1, s. 226).

Türkiye’de kullanılan Türkçede de bu isim Türk kökenli olarak verilmiştir. Bu antroponimin bugün hem Azerbaycan, hem de Türkiye’de işlenme sıklığı yüksektir. Türkiye Türk edebiyatından alınan bir örnek şöyle ifade edilmiştir:

“İlhan ve Turhan oyunlarının esas kahramanları olan Timurleng'in babası Kanbur'la onun karısı Dilşad, Ruhlar adlı eserin de kahramanı olduktan sonra 40. asırda yeniden dünyaya geliyorlar ve yine manzum muhavere tarzındaki konuşmalarına devam ediyorlar” (7, 312).

Folklor metinlerinde karşımıza çıkan diğer Türk kökenli antroponim Memişoğlu ismidir.

Aşık Cafer derde düşkün adamdı.
Dilin şeker, dodakların badamdı.
Anam Şaban, Memişoğlu atamdı.
İstersen haber al bil, Sekne hanım (4,468).

Bu antroponim iki kelimenin Memiş ve oğul kelimelerinin birleşmesinden oluşmuştur. Özellikle belirtmek gerekir ki, akrabalık kavramı bildiren kelimelerin hemen hemen hepsi Türk kökenli kelimelerdir.

Destanlara baktığımızda, "Telli Kara" destanında Türk kökenli antroponimle karşılaşırız. Bu destandan alınan bir örnek şöyle incelenmiştir:

Günnerin birinde Piriş kişi oğlu Misirhanı yanına çağırıp tapşırıldı ki, sabah Tuzdağa gedib hayvannar için tuz getirmek lazımdır.(5, 424)

Burada kullanılan Misirhan ismi “ülke hanı, büyük şehirin hanı” (2, 385) anlamında verilmiştir.

Aynı destanda kullanılan Sedirhan ismi de Türk kökenlidir.

Sedirhan büyük kardaşıyla anlaştı. O, arabanı sürüp uzaklaştı.(5, 424)

Folklor metnlerinden olan “Aşık Kurbanı” dastanında da bir sıra Türk kökenli antroponimlere rastlıyoruz:

Bu gelenin adı Güllü,
Okuyor şeyda bülbülü.
Gümüş kemer şite beli,
Koyun benim yarım gelsin,
Koyun benim gülüm gelsin. (5, 443)

Güllü antroponimi Türk kökenlidir. Bu isim hem Azerbaycanda, hem de Türkiyede çok kullanılan adlardandır. “Azerbaycan dilinin izahlı lügeti” kitabında bu ismin anlamı şöyle

açıklanıyor: “gülle bezenmiş, gül-çiçekli; üzerinde gül şeklinde nakışları olan; çoklu gül olan, gül biten (yer), çiçekli” (2, 379)

Aynı dastanda kullanılan Beyim ismine bakalım.

Bu gelenin adı Beyim,
Dilin–dodağını yeyim.
Ne işim var, eybin deyim (kız çolak imiş),
Koyun benim yarım gelsin,
Koyun benim gülüm gelsin (5, 443)

Bu ad “kadim adlardandır. Aslında “beküm” ve ya “büküm” formasında olmuştur, “Hanım” anlamındadır. “Bey” sözünün kadınlara aid edilen şeklidir, “benim beyim” demektir” (2, 355). Lügetde de izahından görüldüğü gibi kadim ve Türk kökenli olan bu ad bu gün de günümüzde öz güncelliğini koruyor.

Türkiye Türkçesinde de işlenmekte olan bu sözün Türk dili sözlüğündeki manası neredeyse Azerbaycan dili sözlüğündeki gibidir, fakat kökeni fars kökenli söz olarak belirtilmiştir. “Eski Adlardandır.1. "Bey" Sözcüğünün kadınlar için kullanılan şeklidir. "Begüm", "Bigüm" şeklinde kullanılanları da olmuştur. Hanım anlamındadır. (13)

Türkiye Türkçesinde isim gibi karşımıza çıkmasa da müracaat şeklinde beyim sözüne yazarların eserlerinde sık sık rast gelinmektedir. Türk yazarlarının eserlerinden örnekler gösterilebilir. Elif Şafak’ın “Aşk” isimli kitabından alınan bir parça şu şekildedir:

“Böylesi hassas meseleleri kurnazlıkla halletmeyi, "harikasın beyim, seve seve sırf sana çalışırım" deyip erkeklerin sırtlarını sıvazlamayı, "ama beni giydirip kuşatman, çok para harcama, bilhassa hünsa patronun gönlünü hoş tutman gerekir" deyip oltaya getirmeyi bilirdim” (3, 202).

Veyahut Reşat Nuri Güntekin’in “Acımak” eserinden alınan bir örnek şöyledir:

Beyim, müsaade edin de size bir sual sorayım: Bu çocuk, farz-ı mahal, hali vakti yerinde bir ailenin kızı olsaydı... Yine faraza bu kasabada yaşayacağı yerde düşman istilâsına uğramış şehirlerimizden birinde yaşasaydı... Tesadüfen düşman karargâhı hakkında malûmatı olsaydı... Bir gün, üç vatandaşını o karargâha sevketsen, onlar da memleketimiz için faydalı bazı evrak ve haritaları çalsalardı... Düşman bu küçük kızı ele geçirse sual sorsa... cevap alamasa... işkence etse... yine sükût ile mukabele görse... Bu çocuğa iftihar nişanı ihsan etmez miydiniz? (9, 32)

Bu gelenin adı Besti,
Astanadan kulak asdı.
İynesinin ucu paslı (tenbel imiş),
Koyun benim yarım gelsin,
Koyun benim gülüm gelsin (5, 443)

Besti adının anlamı “sözlüğümüzde yeterli. Yeter artık ”(2, 355) gibi yazılmıştır. Halk arasında çok fazla kızı çocuğu olan anne babaların bu ismi daha sık kullandığını görüyoruz. Yani kız evlada “yeter artık” anlamında kullanılmıştır. Tabi ki, bu insanlar arasında bir inanıştan ibarettir.

Türk halklarında da variantları olan “Arzu ve Kamber” destanında da Türk kökenli antroponim vardır. Destanın adında işlenen bu antroponimin anlamı “Azerbaycan dilinin izahlı lügetinde” aşağıdaki gibi açıklanıyor:

Kanber –k. 1) çaytaşı, çaylak taş; 2) bir aileye yakın olan adam, sadık hizmetçi vb. (2, 360)

Destandan alınan örnek incelenecek olursa:

“İntizarla cavab gözleyen Kamber atasının perişan halını görende işin ne yerde olduğunu başa düşdü. Solan benizi daha da saraldı. (6, 690)

Sonuç

Çalışmanın kapsamı Nahçıvan folklor metinlerinde kullanılan Türk kökenli antroponimlerin bir kısmını araştırmaya yöneliktir. Çalışmada, sözlü halk edebiyatında Türk kökenli kelimelerin hakim olduğu anlaşılmıştır. Bu Türk kökenli kelimelerin bir kısmı antroponimlerdir. Örnek olarak verilen Türk kökenli antroponimlerin hemen hemen hepsi bugün de edebi dilde ve söyleyişte etkinliğini korumaktadır. Bu antroponimler sadece Azerbaycan’da değil, bir kısmı Türkiye Türkçesinde de hala işlevseldir. Türk edebiyatından örnekler vererek fikrimiz kanıtlanmış oldu.

Türk dili, doğuştan onu konuşan ve onu tercih eden ulularımız, ninelerimiz, dedelerimiz tarafından her zaman üstün tutulmuş ve değer verilmiştir. Türk insanının yüreğinde, kanında ve canında soyuna, köküne ve vatanına olan sevgi ve bağlılık var oldukça, Türk kökenli kelime ve isimlerin işlenme sıklığı da yüksek olacaktır.

Kaynakça

1. A. Paşayev, A.Beşirova. Azerbaycan şahs adlarının izahlı lügeti. Bakı: Mütercim, 2011
2. Azerbaycan dilinin izahlı lügeti, 3ciltde, III c. Bakı: Çırak, 2000
3. Elif Şafak. Aşk. Doğan kitap, 2014
4. Nahçıvan folklor antologiyası. I cild. Nahçıvan: Ecemi, 2010
5. Nahçıvan folklor antologiyası. II cild. Nahçıvan: Ecemi, 2011
6. Nahçıvan folklor antologiyası. III cild. Nahçıvan: Ecemi, 2012
7. Nihat Sami Banarlı. Resimli Türk edebiyatı tarihi II,1983
8. Polad E. Üç min ilin hikmeti. Bakı: Yurd, 2004
9. R.N.Güntekin. Acımak, 2007
10. <http://www.cahid.info/archives/502>
11. https://tr.wikiquote.org/wiki/Mustafa_Kemal_Atat%C3%BCrk/Dil
12. <https://www.aztc.gov.az/az/posts/id:955>
13. <https://www.isimbulutu.com/beyim-isminin-anlami-nedir>
14. <https://www.ismininanlaminedirh.com/emrah-isminin-anlami-nedir-299/>
15. <http://dasitan.blogspot.com/2014/08/ercisli-emrah-ile-selvi-han-hikayesi.html>